

Nr 536.

Av fru **Gärde Widemar m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om personundersökning i brottmål, m. m.*

Av den redogörelse som lämnats i proposition den 27 mars 1954 (nr 203) med förslag till lag om personundersökning i brottmål m. m. framgår, att antalet sinnesundersökningar under de senaste åren hållit sig i stort sett konstant, ehuru det samtidigt har försiggått en fortlöpande ökning av antalet åtalade och dömda personer. Det är enligt vår mening möjligt, kanske till och med sannolikt, att det i första hand är det krisartade läget inom sinnesundersökningsväsendet, särskilt de långa väntetiderna, som har förmått domstolarna att i växande utsträckning avstå från att förordna om sinnesundersökning. Man torde emellertid kunna med fog antaga, att även andra omständigheter har bidragit härtill.

Sålunda kan det i många fall, särskilt när sinnesundersökningen skulle huvudsakligen vara av betydelse för bestämmande av påföljd för brottet, ha kommit att te sig alltmåra naturligt för domstolarna att stanna vid det utredningsförfarande som nuvarande lagstiftning i första hand anvisat för detta ändamål, nämligen sådan personundersökning som avses i lagen om särskild förundersökning i brottmål.

Mot den sålunda påbörjade utvecklingen — som innebär att sinnesundersökning ersättes av personundersökning ensamt eller i förening med kort läkarundersökning — synes någon befogad invändning inte kunna riktas, därest den nya ordningen tillämpas under två bestämda förutsättningar, nämligen *att* personundersökningarna och de korta läkarundersökningarna inte lägges till grund för avgöranden, vid vilka det är av särskild vikt att bedömningen grundas på fullständig rättspsykiatrisk undersökning, samt *att* personundersökningarna och de korta läkarundersökningarna är av tillfredsställande beskaffenhet. Med hänsyn till kraven på rättssäkerhet bör därvid beaktas att rättsliga avgöranden på grundval av kort läkarundersökning icke bör träffas i andra fall än där undersökningens huvudsakliga syfte är att ge domstolen ledning vid valet mellan olika reaktionsformer av mera ordinär typ: olika slag av villkorlig dom, ungdomsfängelse, tidsbestämt straff.

Där läkarundersökning eljest finnes erforderlig bör denna komma till stånd med stöd av sinnessjuklagen, alltså — för att anföra typfallen — före straffrifyndelse och före ådömande av förvaring och internering. Den omständigheten att 41 § sinnessjuklagen efter lagändring år 1945

icke vidare innehåller några föreskrifter om obligatorisk sinnesundersökning torde icke ge täckning för åtgärden att i dessa fall låta kort läkarundersökning träda i stället för fullständig läkarundersökning. I propositionen år 1945 synes nämligen departementschefen ha utgått från såsom givet att med visst undantag fullständig sinnesundersökning i dessa fall skulle äga rum. Undantaget avsåg endast vissa extrema fall, t. ex. när brott begåtts av en notoriskt sinnessjuk, kanske från sinnessjukhus avviken patient, eller av en konstitutionellt abnorm individ, vilken tidigare sinnesundersökts och vars tillstånd sedan dess ej undergått någon förändring. I dylika fall borde redan förefintligt material vara tillräckligt för bedömning av sinnesbeskaffenheten utan ny sinnesundersökning.

Den nu i propositionen föreslagna ordningen måste betecknas såsom ett betänkligt avsteg från de grundläggande principer rörande anordnandet av sinnesundersökningar, som efter hand blivit accepterade i lagstiftningen. I utpräglat psykiatriska frågor, där avgörandet är av synnerlig betydelse för den åtalade, bör det vara en samhällets skyldighet att låta bedömningen grundas på en fullständig rättspsykiatrisk undersökning, oavsett om den medicinska bedömningen på förhand ter sig såsom enkel eller mer komplicerad. I dylika fall bör också garantier skapas för att undersökningen utföres av psykiater med betryggande rättspsykiatrisk utbildning och erfarenhet.

Fullständig rättspsykiatrisk undersökning bör sålunda föregå konstaterandet av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan psykisk abnormitet som i rättsligt avseende har exculperande verkan ävensom föregå konstaterandet av psykiatriskt vårdbehov som kan föranleda intagning på sinnessjukhus eller annan varaktig vård av medicinsk natur (t. ex. i samband med villkorlig dom). Densamma gäller, såsom också interneringsnämnden framhållit, användningen av frihetsberövanden på obestämd tid i stället för ordinärt frihetsstraff, när förutsättningen härför är att den dömdes sinnesbeskaffenhet avviker från det normala. En viktig synpunkt är vidare att vid sinnesundersökning noggrant undersökes och överväges, huruvida det ur psykiatrisk synpunkt är möjligt att tillgodose behovet av kurativa åtgärder ävensom av skydd mot nya brott från den åtalades sida genom att anlita mindre ingripande och mer positivt inriktade åtgärder än de ovannämnda formerna av anstaltsvård på obestämd tid, som endast i sista hand bör stå till förfogande.

I enlighet med det nu anförda bör i förslag till lag om personundersökning i brottmål 4 § andra stycket utgå samt 41 § och 47 § sinnessjuklagen bibehållas vid nuvarande lydelse.

Betydelsen av utlåtandenas nuvarande fullständighet i fråga om återgivandet av sådana sammanställningar som verkställas av biträdande per-

sonal (reciter av domstolshandlingarna samt den s. k. journalen) synes i propositionen ha i viss mån övervärderats vid bedömandet av de faktorer som påverkar undersökningsläkarens arbetsbörda. Icke dess mindre är det önskvärt att utlåtandena kan skrivas kortare än vad nu många gånger är fallet, men frågan är om detta låter sig göra utan att det arbete som nedlägges på utlåtandena blir lika eller ännu mera tidsödande. Enligt propositionen skulle förkortningen genomföras på det sättet, att redovisningen av primärmaterial, journaler m. m. uteslöts eller väsentligt nedskars i utlåtandet. I detta syfte föreslås i propositionen att i sinnessjuklagen (42 §) införes en allmän regel av innebörd att utlåtandet ej skall avfattas vidlyftigare än som erfordras för att lämna domstolen ledning för fallets bedömande. För att säkra ett effektivt resultat av denna regel har i samma paragraf införts en fullmakt för Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, för medicinalstyrelsen att meddela närmare riktlinjer för hur utlåtandena bör avfattas för att uppfylla de i lagen uppställda fordringarna.

Förslaget att stympa utlåtandena har under remissbehandlingen av de sakkunnigas betänkande väckt stark, understundom häftig kritik från bland annat medicinska myndigheter och sammanslutningar, från rättspsykiatrer och åklagare. Härvid har bland annat framhållits att domstolarna blir helt bundna av utlåtandets konklusioner, eftersom de, utan tillgång till primärmaterial, skulle bli ur stånd att göra en självständig bedömning. En ledamot av lagrådet har framhållit att det är ett rättskyddsintresse av första rang, att de premisser noggrant anges, på vilka konklusionerna i utlåtandet bygger, och att en viktig rättsskyddsgaranti går till spillo, därest detta icke sker.

En huvudpunkt i kritiken har vidare varit att man icke med lagbestämmelser bör tvinga läkarna att avfatta utlåtandena på visst sätt utan att individuella synpunkter och intressen får göra sig gällande.

De sålunda framförda invändningarna synes böra tillmätas synnerlig betydelse. Att i lag eller med administrativa föreskrifter binda läkarens handlingsfrihet i dessa ömtåliga frågor bör icke komma i fråga. Läkaren, som är ansvarig för utlåtandets innehåll och konklusioner, bör fördens skull få redovisa materialet på sätt som han finner bäst ägnat att tjäna till ledning för domstolen och att garantera den undersöktes rättssäkerhet. I den föreslagna lydelsen av 42 § sinnessjuklagen bör sålunda den ändringen vidtagas att 3 mom. andra stycket och 4 mom. utgår.

I propositionen föreslås att lagen den 22 juni 1939 om särskild förundersökning i brottmål skall ersättas av en lag om personundersökning i brottmål. I den nya lagen har — bortsett från 4 § — inga andra ändringar vidtagits än att benämningarna "särskild förundersökning" och "förun-

dersökare" utbytt mot "personundersökning" och "personundersökare", varjämte vid avfattningen av den nya lagen iakttagits att lagen om tvångsuppfostran numera är upphävd. Den enda väsentliga ändringen hänför sig alltså till nyssnämnda 4 §, enligt vilken läkarundersökning i enklare fall skall kunna ersätta sinnesundersökning enligt sinnessjuklagen och, om undersökningen utförts av psykiater, läggas till grund för straffriförklaring.

Oavsett hur 4 § slutligen kommer att utformas synes det i flera hänseenden olämpligt att nu ersätta lagen om särskild förundersökning med en ny lag. Om lagen i sin helhet skall omskrivas, bör hänsyn tagas till att även andra och viktigare delar av lagen än de nu nämnda är i behov av komplettering och omarbetning. Det är sålunda att märka, att lagen icke i nuvarande och ej heller i dess föreslagna nya lydelse omnämner skyddskonsulenternas medverkan vid särskild förundersökning, ehuru betydelsen av deras arbete i detta avseende blivit alltmer iögonfallande, vilket bland annat framhållits i första lagutskottets utlåtande år 1946 nr 59. Under de femton år som gått sedan den nuvarande lagen antogs har behandlingen av lagöverträdare alltmer påverkats av de inom socialpsykologien och socialpsykiatrien vunna erfarenheterna. Frågan om yrkesvägledning och anlagsorientering har likaledes numera fått särskild aktualitet, när det gäller resocialiseringsarbetet bland det klientel varom här är fråga. Dessa erfarenheter och synpunkter kan icke lämnas obeaktade vid utformandet av en ny lag om personundersökning.

Då de ändringar, som införts i 4 § i den föreslagna nya lagen, enligt vad förut anförts icke bör komma till stånd och med övriga ändringar synes kunna anstå i avvaktan på en mera omfattande omarbetning av lagen, finner vi oss icke böra biträda förslaget till lag om personundersökning i brottmål.

Personundersökningarna och de korta läkarundersökningarna är ofta tämligen bristfälliga. Bristerna i personundersökningsväsendet är inte lika framträdande överallt. I regel kan tillfredsställande personundersökningar komma till stånd på landsbygden och i mindre städer under förutsättning att personundersökaren, vanligen tingsnotarie, i vissa delar utför undersökningen i nära samverkan med skyddskonsulent eller skyddsassistent; härvid är det emellertid en förutsättning att konsulentorganisationen räcker till för denna arbetsuppgift. I de största städerna erfordras däremot tillgång till fackutbildade personundersökare, främst befattningshavare i skyddskonsulentorganisationen eller vid skyddsvärnen.

Fångvårdsstyrelsen har vid olika tillfällen pekat på de brister som vidlåder personundersökningsväsendet och framhållit angelägenheten av att åtgärder vidtages för att få förbättringar till stånd. Hithörande spörs-

mål har utförligt behandlats i styrelsens utredning om kriminalvård i frihet (SOU 1949: 6), vari styrelsen beträffande den korta läkarundersökningen anförde (sid. 61), att det fastställda formuläret till läkarintyg i samband med särskild förundersökning nästan uteslutande tog sikte på rent medicinska uppgifter. Här må understrykas nödvändigheten av att åtgärder vidtages för en utbyggnad av skyddskonsulentorganisationen så att organisationen sättes i stånd att fullgöra sina uppgifter i vad avser medverkan vid förundersökning.

Det torde finnas fog för antagandet att beträffande de åtgärder som föreslagits — av de sakkunniga, i propositionen och i förevarande motion — i syfte att minska väntetiderna på undersökningsstationerna någon nämnvärd effekt i huvudsak kan vinnas endast på två vägar, nämligen genom att avlasta psykiatrernas arbetsbörda och genom att skapa ökade möjligheter för att kort läkarundersökning i förening med särskild förundersökning kan, inom de gränser som angivits i det föregående, komma till vidgad användning. I sistnämnda hänseende fordras emellertid att förundersökningarna utföres av personundersökare med erforderliga kvalifikationer. Då bristerna i fråga om förundersökningsväsendet som nämnts är mest framträdande i storstäderna föreslår vi att skyddskonsulentorganisationen från och med den 1 juli 1954 förstärkes med fyra skyddsassistenter (lönegrad Cg 21), förslagsvis placerade i Stockholm (två), i Göteborg (en) och i Malmö (en). Dessa assistenter skulle ha till huvudsaklig uppgift att i nära samarbete med läkarna vid fångvårdens undersökningsstationer å nyssnämnda orter utföra förundersökningar.

Vad angår frågan om åtgärder för att minska psykiatrernas arbetsbörda må erinras om att de sakkunniga tillstyrkt ökning av antalet socialassistenter och skrivbiträden samt förstärkning av den maskinella utrustningen (diktafoner, skrivmaskiner m. m.). Då av propositionen synes framgå, att frågan om anställande av ytterligare socialassistenter skulle skjutas på framtiden, är det angeläget att riksdagen bemyndigar Kungl. Maj:t att låta medgiva anställande från och med den 1 juli 1954 av erforderligt antal socialassistenter vid undersökningsstationerna inom och utom fångvården.

På grund av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen måtte

dels avslå förslaget till lag om personundersökning i brottmål eller, därest detta yrkande icke bifalles, göra den ändringen i lagen att 4 § andra stycket utgår,

dels i den föreslagna lagen om ändring i sinnessjukla-

gen den 19 september 1929 göra sådan ändring att 41 §
och 47 § bibehålles i nuvarande lydelse samt att 42 §
3 mom., andra stycket, och 4 mom. utgår.

Stockholm den 14 april 1954.

Ingrid Gärde Widemar. Hardy Göransson. Anna Sjöström-Bengtsson.

David Ollén.

Nils Franzén.

E. A. Lindblom.

*Nils Theodor Larsson,
Hammarby.*

P. G. Lundgren.

Tor Björnberg.
